

STUDY OF FEATURES AND TERMS OF METALANGUAGE OF DEVELOPMENT OF CHILDREN OF SENIOR PRESCHOOL A

The article presents the results of the diagnostic study metamovno development preschool children in cognitive, reproductive and reflexive criteria. Analyze the empirical material that has allowed to establish some features and conditions of the natural development metazykovogoovno older preschoolers.

Keywords: *metalinguistic development, linguistic units, language concepts, features, children preschool age.*

УДК 159.9:316.77,159.9:37.015.3

МОРАЛЬНО-ЦІННІСНА СПРЯМОВАНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА УСВІДОМЛЕННЯ МІЖСОБИСТІСНИХ КОНФЛІКТІВ МАЙБУТНІМИ ПЕДАГОГАМИ

Дуткевич Т., Володченко М.

У статті представлено аналіз результатів дослідження морально-ціннісної спрямованості усвідомлення міжособистісних конфліктів майбутніми вчителями. Досліджувана морально-ціннісна спрямованість відбивається у таких показниках, як співвідношення егоїстичних і гуманістичних цінностей, їх стійкість, прагнення до злагоди з товаришами і толерантність. Отримані дані про те, що значна частина (близько третини) майбутніх учителів з низьким рівнем досліджуваної спрямованості свідчать про необхідність розроблення відповідного формульованого експерименту.

Ключові слова: *цінність, спрямованість, усвідомлення, міжособистісний конфлікт, толерантність, егоїстичні і гуманістичні цінності.*

Актуальність проблеми. Психологічні дослідження у галузі професійної конфліктологічної підготовки вчителів відповідають сучасним запитам суспільства щодо демократизації й гуманізації людських взаємин шляхом активізації процесів взаємодії, спілкування, співпраці, поглиблення взаєморозуміння. Натомість, конфліктна поведінка як працюючих, так і майбутніх учителів не завжди відзначаються гуманістичною спрямованістю, що й зумовлює актуальність дослідження морально-ціннісного компоненту усвідомлення міжособистісних конфліктів майбутніми вчителями.

Мета статті. Представити аналіз результатів теоретичного та емпіричного дослідження морально-ціннісної спрямованості усвідомлення міжособистісних конфліктів майбутніми вчителями.

Проведене дослідження виконано за допомогою методів аналізу, узагальнення й систематизації наукових даних, опитування, ранжування,

анкетування.

Постановка проблеми. Особливості конфліктів, зокрема різні аспекти усвідомлення їх студентами, знайшли висвітлення у роботах Н. Висідалко [5], Т. Дуткевич [7], І. Кошової [10], Н. Машенко [14] та ін. У низці праць встановлено зв'язок стилів вирішення конфлікту із особливостями його усвідомлення (О. Асмолов [1], І. Батраченко і О. Коновалова [2], Н. Грішина [6], Г. Ложкін і Н. Пов'якель [13], М. Пірен [15] та ін.). Розвиток цінностей особистості досліджено у працях І. Беха [3], Л. Долинської й Н. Максимчук [4], Г. Радчук [16] та ін. Водночас, залишились не розкритими питання морально-ціннісної спрямованості у структурі усвідомлення студентами міжособистісних конфліктів, що фактично є психологічною передумовою вибору ними конструктивних способів вирішення суперечливих ситуацій спілкування і взаємодії. Отже, дослідження морально-ціннісної спрямованості усвідомлення майбутніми педагогами міжособистісного конфлікту є важливою складовою формування їх конструктивної поведінки при порушеннях взаємин з оточуючими.

Виклад основного матеріалу. У психологічних дослідженнях цінність особистості розглядається як внутрішній образ системи ідеалів, уявлень про моральність, зразковість, як мета і спрямованість поведінки, що визначають світоглядну орієнтацію особистості, її зовнішні прояви. Цінності особистості – критерії у сприйманні навколишнього, які детермінують модальність ставлення особистості до явищ та подій її життя (І. Бех [3], В. Касьян [8], Д. Леонтьєв [12] та ін.). Наявність цінностей у змісті «індивідуальної свідомості» у цілому та в окремих її сферах, зокрема, є загальноприйнятим фактом, що не вимагає доведення. При цьому спостерігається явище розщеплення змісту свідомості: існування подвійного змісту «індивідуальної» свідомості. По-перше, як відображення елементів суспільної свідомості, по-друге, змісту особистісного знання. Невідповідність між цими компонентами в системі цінностей призводить до розходження між знанням норми та реальною поведінкою, що суперечить

цим знанням. Таким чином, ціннісна система особистості може бути суперечливою і конфліктною або узгодженою і гармонійною.

Ми виходимо з того, що обов'язковою умовою попередження та залагодження міжособистісних конфліктів виступає дослідження й урахування особливостей його усвідомлення особистістю. Цінності майбутніх педагогів є компонентом їх соціального сприймання та відіграють певні функції у такому важливому сегменті соціального сприймання, як усвідомлення міжособистісного конфлікту.

Цінності відіграють важливу роль у регуляції міжособистісних взаємин, слугують тим усталеним зразком, порівнюючи з яким особистість робить висновки про належну й неналежну поведінку власну і навколишніх, які слугують вирішальним фактором при вирішенні особистісних дилем, при розв'язанні проблемних ситуацій тощо. Відтак, цінностям притаманна значна мотивуюча енергія, вони є джерелом спонукання, яке керує людиною в досягненні нею цілей відповідними шляхами й засобами. Цінності мають інтегруючий потенціал, об'єднуючи чи розмежовуючи людей залежно від зближення змісту та структури їх цінностей.

Презентованість цінностей у свідомості майбутніх педагогів нас цікавить, насамперед, тому, що міжособистісний конфлікт становить елемент соціальної дійсності, а при його сприйманні відбуваються психологічні процеси, близькі за своєю сутністю та процесом прийняття особистістю цінностей, як також одного з елементів соціальної реальності. Усвідомлення міжособистісного конфлікту передбачає опору особистості на певні еталони, якими, без сумніву, виступають презентовані у свідомості студента цінності, тісно пов'язані із уявленнями про соціальні норми, що визначають оцінку ним етичної прийнятності актів конфліктної поведінки. Саме презентовані цінності відіграють роль основи для побудови вищих регуляторів поведінки особистості – ідеалів, зразків, переконань, норм, правил, що влітаються у процес усвідомлення міжособистісного конфлікту у якості особливих формуючих його образ чинників. Етична оцінка нормативності подій, що

відбуваються у міжособистісному конфлікті, становить один з найважливіших аспектів його усвідомлення, без урахування якого неможливо оцінити адекватність образу міжособистісного конфлікту.

Низка авторів підкреслює роль у виникненні конфлікту категоризації соціальних ситуацій у процесі їх усвідомлення як конфліктних чи як безпроблемних. Категоризація, що веде до конфлікту, полягає в усвідомленні суб'єктом міжособистісної взаємодії як конфліктної. При цьому у кожного суб'єкта є своя система критеріїв для розпізнавання соціальних ситуацій як конфліктних, нейтральних, або гармонійних. Таку систему критеріїв низка авторів позначає як «ситуаційну модель» (Н. Грішина [6], І. Кошова [10] та ін.).

Ситуаційні моделі будуються на основі інтерпретаційних схем, вироблених особистістю. На структуру і зміст цих схем впливають об'єктивні та суб'єктивні характеристики соціально-перцептивної діяльності. Дослідження інтерпретаційних схем у студентів виявило поведінковий, емоційний, смисловий та когнітивний їх типи (І. Кошова), що у свою чергу відображають відмінності у ієрархії особистісних цінностей досліджуваних.

Морально-ціннісна спрямованість усвідомлення майбутніми вчителями міжособистісного конфлікту відбивається у таких показниках, як співвідношення егоїстичних і гуманістичних цінностей, стійкість цінностей, прагнення до злагоди з товаришами і толерантність.

Співвідношення егоїстичних і гуманістичних цінностей у процесі усвідомлення майбутніми вчителями міжособистісного конфлікту виявляється як спосіб розподілу відповідальності, прав і обов'язків між його сторонами на засадах егоїстичних або гуманістичних цінностей. Гуманістичні цінності зумовлюють визнання майбутніми вчителями рівних відповідальності, прав і обов'язків обох сторін конфлікту, ніхто з них не визнається априорі більш достойним чи пріоритетним. У ставленні студента з перевагою гуманістичних цінностей до опонента характерний індивідуальний та особистісний підходи, врахування його цілей, мотивів,

повага позиції та цінностей тощо.

Перевага егоїстичних цінностей полягає у концентрації і перебільшенні студентом своїх повноважень, можливостей, у розширенні меж нормативно дозволеного лише для однієї зі сторін міжособистісного конфлікту. У ставленні до ігнорованого партнера переважають прояви деперсоналізації, нездатність об'єктивно сприймати його потреби, цілі, можливості, поважати його цінності та інтереси. Для аналізу міжособистісного конфлікту такими студентами властиві виразно поляризовані емоційні оцінки: одна сторона виступає зосередженням позитивної модальності; інша – негативної. Ідентифікація з учасниками конфлікту носить однополюсний характер.

Стійкість цінностей особливо яскраво виявляється у тих ситуаціях, коли необхідно докласти зусилля (проявити волю) задля збереження обраної цінності. Стійкість цінностей залежить від їх змісту: якимось з них особистість досить легко поступається заради злагоди з навколишніми (матеріальні блага, престиж тощо), а від якихось не здатна відмовитись за жодних умов (збереження життя, здоров'я тощо). Стійкість цінностей залежить від індивідуальної ієрархії ціннісної структури особистості. Найбільш важливі цінності є водночас і найбільш стійкими. Стійкі цінності визначають сутність особистості, її спрямованості, морально-етичного портрету. Студенти з високим рівнем морально-ціннісної спрямованості усвідомлення міжособистісного конфлікту відзначаються не лише пріоритетом гуманістичних цінностей, але й його стійким характером.

Особливості ціннісної структури майбутніх учителів також виявляються як їх спрямованість на певний тип взаємодії з навколишніми: злагоду й співпрацю чи суперництво й розмежування. Співпраця визначається як така міра функціональної взаємозалежності сторін, де успіх і винагорода окремого індивіда обумовлені успіхом всіх інших членів, що вимагає від них узгоджених дій. Між учасниками виникає довіра і симпатія.

Такі результати з'являються завдяки виникаючим у міжособистісній взаємодії психічним явищам. До них відносяться ознаки вільного діалогу

(обмін інформацією, способами дій, почуттями і настроями; взаємна корекція, уточнення, збагачення думок, виникнення і вирішення проблемних ситуацій у результаті зіткнення різних підходів і поглядів; тісна взаємообумовленість соціальної і пізнавальної мотивації).

Толерантність знаходить виявлення у повазі й визнанні рівності, партнерства, у прагненні до розуміння з іншими, уникненні домінування й тиску, визнанні явища плюралізму думок й позитивному ставленні до цього факту, розумінні його переваг. Одноманітність та одностайність сприймаються толерантною людиною як примітивізм й спрощення багатовимірної дійсності (О. Асмолов [1], Г. Кожухарь [9], Г. Крісталл [11] та ін.).

У внутрішньому плані толерантність є структурно складним утворенням особистості. З цього випливає, що неможливо з достатньою повнотою описати толерантність за допомогою лише одного поняття, лише в одному вимірі. У її структурі вирізняють раціонально-логічний та емоційно-чуттєвий компоненти, а також користуються традиційною для опису складних психічних явищ схемою з когнітивною, емоційною та поведінковою складовими.

Міжособистісний конфлікт, як своєрідний екран, дозволяє висвітити здатність людини поводитись по-справжньому толерантно. Адже в емоційно спокійних ситуаціях людина схильна поводитись раціонально, а розум підказує їй виявляти толерантність, іноді навіть маскуючи справжні свої почуття.

Показники морально-ціннісної спрямованості усвідомлення майбутніми вчителями міжособистісного конфлікту виявляються більш чи менш виразно, що дозволяє виокремити відповідні їй рівні.

У студентів з високим рівнем морально-ціннісної спрямованості усвідомлення міжособистісного конфлікту більшість конфліктів прямо стосуються відстоювання гуманістичних цінностей у сфері взаємин студент – студент; студент – викладач; студент – викладач – студент та відображають

уявлення студентів про належну поведінку. Конфлікт сприймається як спосіб відстоювання інтересів більшості, утвердження справедливості й соціальної рівності.

Високий рівень морально-ціннісної спрямованості передбачає наявність у студентів толерантності, тобто поваги й визнання рівності, партнерства, прагнення до розуміння з іншими, уникнення домінування й тиску, визнання явища плюралізму думок й позитивного ставлення до цього факту, розуміння його переваг.

Студенти із середнім рівнем морально-ціннісної спрямованості розуміють зв'язок міжособистісного конфлікту й відстоювання гуманістичних цінностей лише опосередковано. Конфлікт, насамперед, сприймається як спосіб відстоювання власних (часто егоїстичних) інтересів, проте студенти намагаються узгодити особисте із цінностями справедливості й соціальної рівності.

Толерантність цих студентів нестійка й ситуативна. У ситуаціях конфлікту різко знижується. Вони готові до поваги й визнання рівності, партнерства, до розуміння з іншими лише тоді, коли це безпосередньо не зачіпає їх особистих інтересів, переваг чи привілеїв.

Низький рівень морально-ціннісної спрямованості проявляється у випадках, коли студенти не розуміють зв'язок міжособистісного конфлікту й відстоювання духовних цінностей, а сприймають конфлікт суто як спосіб захисту власних егоїстичних інтересів, не намагаються при цьому узгодити особисте із загальноприйнятими цінностями.

У них невиражена толерантність, вони неготові до поваги й визнання рівності, партнерства, до порозуміння з іншими. У спілкуванні переважає прагнення до домінування, до нав'язування своїх думок і поглядів. Одноманітність та одностайність сприймаються як ідеал людських стосунків.

У ході емпіричного дослідження використано методи ранжування цінностей для визначення співвідношення егоїстичних і гуманістичних цінностей, *шкала схильності до порушення норм і правил* опитувальника

«Визначення схильності до девіантної поведінки» (А. Орел) на визначення стійкості цінностей, методика діагностики комунікативних установок (В. Бойко) на виявлення прагнення до злагоди з товаришами; методика «Діагностика комунікативної толерантності В. Бойко» з визначення толерантності досліджуваних.

Процедура ранжування цінностей передбачала контент-аналіз наданих студентами описів та аналізів міжособистісних конфліктів, за результатами якого складався список найбільш частотних цінностей, які виступили причинами конфліктів. У створеному таким чином списку цінностей студенти повинні були відзначити ті з них, з приводу яких у них траплялись зіткнення з одногрупниками або свідками яких вони були.

Шкала схильності до порушення норм і правил опитувальника «Визначення схильності до девіантної поведінки» має жіночий та чоловічий варіанти. Оцінка отриманих результатів спиралась на положення, що чим більша схильність особистості до порушення норм і правил, тим менш стійкими є її цінності.

Методика діагностики комунікативних установок (В. Бойко) використовувалась для виявлення прагнення студентів до злагоди з товаришами. За наявності негативних комунікативних установок прагнення до злагоди є мінімальним. До таких видів установок належать завуальована чи відкрита жорстокість, негативізм, схильність суперечити, необґрунтована впертість.

За методикою «Діагностика комунікативної толерантності В. Бойко», чим більше балів набирає опитуваний, тим нижчий рівень його толерантності і – навпаки. Максимальна кількість балів – 135, свідчить про абсолютну нетерпимість до навколишніх, нуль балів – повна терпимість до всіх типів партнерів у всіх ситуаціях. Зрозуміло, що крайні числа практично не зустрічаються. Переважна більшість опитуваних набирає середню кількість балів у межах діапазону. Водночас, ця методика зручна, коли доводиться порівнювати рівень толерантності у представників різних вибірок, що і

потрібно у нашому випадку.

За допомогою описаного методичного інструментарію проведено емпіричне дослідження морально-ціннісного компоненту усвідомлення міжособистісних конфліктів, в якому взяло участь 135 студентів третіх курсів фізико-математичного і педагогічного факультетів.

У результаті обчислення отриманих кількісних результатів високий рівень морально-ціннісної спрямованості в усвідомленні міжособистісного конфлікту визначено у 16,3% досліджуваних, середній – у 53,3%, низький – у 30,4% майбутніх вчителів.

Висновки і перспективи. Значна частина (близько третини) майбутніх учителів з низьким рівнем морально-ціннісної спрямованості в усвідомленні міжособистісного конфлікту є досить загрозливим явищем, що негативно впливає на процес професійного становлення педагога. Адже педагогічна професія вимагає від її суб'єкта стійкого володіння високоморальними цінностями, які дозволятимуть конструктивно і з урахуванням виховних цілей будувати взаємини у шкільному соціумі. У цьому процесі важливою є здатність педагога робити гуманістично орієнтовані вибори, виступати на захист духовних цінностей, відстоювати їх у конфліктних ситуаціях, вирішувати проблемні комунікативні ситуації виходячи з принципів захисту інтересів дитини та забезпечення всебічних умов її розвитку, чітко розмежовувати випадки можливих компромісів і твердої непохитності та непримиренності. Таким чином, отримані дані свідчать про необхідність розроблення ефективних заходів з посилення морально-ціннісної спрямованості в усвідомленні міжособистісного конфлікту майбутніми вчителями, що й слугуватиме завданням формувального експерименту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Асмолов А. Г. Практическая психология и проектирование вариативного образования в России: от парадигмы конфликта – к парадигме толерантности / А. Г. Асмолов. – Психология образования: проблемы и перспективы : материалы I-й междунар. научно-практ. конф.,(Москва, 16-18.12.04.). – М. : Смысл, 2004. – С. 6–10.
2. Батраченко І.Г. Сприймання та очікування в структурі конфлікту / І. Г. Батраченко, О. А. Коновалова // Конфлікти в суспільстві: Діагностика і профілактика : тези III-ї Міжн. наук.-практ. конф / за ред. М. І. Пірен, А. М. Зельницького та ін. – К. –

Чернівці, 1995. – С. 31–34.

3. Бех І.Д. Духовні цінності в розвитку особистості / І.Д. Бех // Педагогіка і психологія. – 1997. – №1. – С. 124–129.

4. Долинська Л.В. Психологія ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя / Л.В. Долинська, Н.П. Максимчук. – Кам'янець-Подільський : ФОП Сисин О.В., 2008. – 124 с.

5. Висідалко Н.Л. Сенситивність сенсорно-перцептивної сфери студента / Н.Л.Висідалко // Проблеми загальної та педагогічної психології : зб. наук. праць Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України / за ред. Максименка С.Д. – К. : фірма «ГНОЗІС». – 2006. – т. VIII, ч. 9. – С. 84–90.

6. Гришина Н.В. Психологія конфлікту / Н. В. Гришина. – СПб., М., Харьков, Минск : ПИТЕР, 2000. – 464 с.

7. Дуткевич Т.В. Особливості соціально-перцептивного образу міжособистісного конфлікту / Т.В.Дуткевич // Проблеми сучасної психології : зб. наук. пр. Кам'янець-Подільського національного університету ім. І.Огієнка, Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / за ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. – Вип. 8. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2010. – С. 288–297.

8. Касьян В.І. Філософія. відповіді на питання екзаменаційних білетів / В.І.Касьян. – К. : Знання, 2008. – 347 с.

9. Кожухарь Г.С. Проблема толерантності в межличностном общении / Г.С.Кожухарь // Вопросы психологии. – №2. – 2006. – С. 3–12.

10. Кошова І.В. Вплив інтерпретаційних схем на розвиток і завершення конфліктних ситуацій / І.В.Кошова // Наукові записки Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПНУ. – Вип. 26. – Т. 2. – К. : Главник, 2005. – С. 384–389.

11. Кристалл Г. Аффективная толерантность / Г.Кристалл // Журнал практической психологии и психоанализа, 2001. – №3. – С. 56–66.

12. Леонтьев Д.А. Психология смысла (природа, строение и динамика смысловой реальности) / Д.А. Леонтьев. – М. : Смысл, 2003. – 487 с.

13. Ложкин Г.В. Практическая психология конфликта / Г.В.Ложкин, Н.И.Повякель. – К. : МАУП, 2002. – 256 с.

14. Машенко Н.І. Соціальний інтелект і становлення професійної успішності студентів / Н.І. Машенко // Проблеми загальної та педагогічної психології: Зб. наук. праць Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України / за ред. Максименка С.Д. – К. : фірма «ГНОЗІС». – 2006. – т. VIII, ч. 9. – С. 221–225.

15. Пірен М.І. Конфліктологія : навч. посібник / М.І.Пірен. – К. : Академія, 2007. – 452 с.

16. Радчук Г. Аксіопсихологія вищої школи. Монографія / Г.К.Радчук. – Тернопіль : ТНПУ, 2009. – 415 с.

Дуткевич Т., Володченко М.

МОРАЛЬНО-ЦЕННОСТНАЯ НАПРАВЛЕННОСТЬ КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ ОСОЗНАНИЯ МЕЖЛИЧНОСТНЫХ КОНФЛИКТОВ БУДУЩИМИ ПЕДАГОГАМИ

В статье представлен анализ результатов исследования морально-ценностной направленности осознания будущими учителями межличностных конфликтов. Исследуемая морально-ценностная направленности отражается в таких показателях, как соотношение эгоистических и гуманистических ценностей, их стойкость, стремление к согласию с товарищами и толерантность. Полученные данные о том, что значительная часть (около трети) будущих учителей с низким уровнем исследуемой направленности свидетельствуют о необходимости разработки соответствующего формирующего эксперимента.

Ключевые слова: *ценность, направленность, осознание, межличностный конфликт, толерантность, эгоистические и гуманистические ценности.*

MORALLY-VALUED ORIENTATION AS CONSTITUENT OF REALIZATION OF CONFLICTS INTER SE BY FUTURE TEACHERS

The article considers the results of investigation on future teachers ethical values orientation of interpersonal conflict realizing. The indicators of investigated ethical values orientation are correlation between selfish and humanistic values, their firmness, the aspiration to consent and tolerance. The empirical data revealed the considerable part (near third) of future teachers with low level of investigated ethical values orientation that show the necessity of proper forming work.

Keywords: *value, orientation, realizing, interpersonal conflict, tolerance, selfish and humanistic values.*

УДК 159.922.73

**ДЕЯКИ ІНДИВІДУАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ
ВИХОВАТЕЛІВ ДИТЯЧИХ САДКІВ**

Завадська Т.

Досліджувались ознаки синдрому емоційного вигорання та темпераментальні особливості вихователів різного віку та стажу роботи дитячих дошкільних закладів. Виявилось, що практично половина всіх досліджених має прояви симптомів вигорання у фазі формування. Серед вихователів більшість - екстраверти, «ригідні», емоційно збудливі, мають низький темп реакції (неквапливі), пасивні. Визначена кореляційна залежність між емоційністю вихователів та показниками симптомів емоційного вигорання.

Ключові слова: *емоційне вигорання, темперамент, екстраверти, ригідність, низький темп реакції.*

Актуальність проблеми. Виховання дитини є одним із найскладніших видів професійної діяльності типу «людина-людина», а професії вчителя й вихователя завжди є та будуть вкрай необхідними.

У дитячому садку вихователями закладаються підвалини суспільних відносин між людьми, саме з цього розпочинається життя дитини в суспільстві, набувається нею досвід взаємодії з дорослими та однолітками, що стає визначальними у подальшому житті. Вихователь дитячого садку займається всебічним розвитком дитини, приділяє увагу фізичному, психологічному та етичному становленню особистості дитини. Через гру, індивідуальні та спільні заняття дитина опановує різні види діяльності, пізнає що таке колектив, друзі, допомога. Розмаїття дій дає дітям достатньо знань, умінь, навичок, а головне – розвиває їх відчуття, мислення, уяву, пам'ять, увагу, волю, етичні якості, тягу до спілкування, сприяє розвитку навичок до